OM POST OCH STÄMPLAR UNDER NÅGRA VÄRLDSHISTORISKA EPOKER I FRANKRIKES HISTORIA

Av *Arvid Swärd*

Vi låter tankarna flyga tillbaka till 1700-talets senare del. Rokokons lysande tidevarv och Ludvig XVI:s för franska folket så misshagliga regeringstid nalkades sitt slut. Det hade börjat blåsa nya friska vindar, och vågorna av missnöje gick höga i det franska folkhavet. År 1789 bröt stormen lös på allvar och revolutionen var ett faktum. Denna sopade bort alla hävdvunna former av samhällslivet som hittills varit gällande, t. o. m. tideräkningen och månadernas namn ändrades. Kommittéer av skiftande slag och med olika befogenheter tillsattes på löpande band.

Det franska postverket fick nya uppgifter att taga ställning till. Det gällde att förse de nya makthavarna och deras expeditioner med postkontor och poststämplar. Bland breven i mina samlingar av fransk postal historia från denna epok finns en hel del från den allra första revolutionstiden, som till ex. Nationalförsamlingens »Assemblée Nationale», Välfärdsutskottets »Comité de salut public», Säkerhetsutskottets »Comité de Sûreté» och Revolutionsrådets »Poudre et Salpêtre» etc. En mycket sällsynt och intressant stämpel är den som kom till användning vid postkontoret hos de femhundrades råd »Conseil des Cinq-cents», inom vilket råd den kommande stjärnan på politikens himmel, Napoleon Bonaparte, blev en snart uppmärksammad medlem .

Vid denna tidpunkt då frihetslidelserna nådde sin höjdpunkt framträdde den franske skalden Marie-Joseph Chellier med sitt bekanta epos, ur vilket jag citerar en vers: Stig ned frihet, dotter av naturen, Ditt folk nu återvunnit har sin makt och härlighet. Den falska lärare nu för alltid är försvuren, och folket rest Ditt altare att evigt värna det.

Jag nämnde i början om det franska folkets missnöje med regimen. Men detta missnöje hade gamla orsaker, det började redan under den slösaktige Ludvig XIV:s tid. Det var ju också detta slöseri med statens medel under Ludvigarnas tid, som verksamt bidrog till monarkiens fall. Historien om den franske finansministern under Ludvig XIV, Fouquet, som byggde det charmanta slottet »Vaux le Vicomte» är alltför dråplig för att ej här relateras. Slottet jämte slottsparken var så påkostat och dyrbart att det överglänste allt vad som förut skådats i den vägen i privat ägo. När det hela efter flera års arbete av dåtidens förnämsta konstnärer inom olika områden var färdigt, arrangerades av det höga herrskapet en invigningsfest som skulle överglänsa allt som förut skådats i den vägen. Ja, festen — eller festerna — antog sådana proportioner att till och med kungen — som naturligtvis var bjuden — blev mäkta imponerad. Han var ju ganska blaserad ifråga om dylikt, men när han såg sig närmare omkring vid det magnifika middagsbordet, upptäckte han att bordsdekorationer och servisen var av rent guld. Själv hade han måst avyttra sitt eget för att förstärka hovets kassa. Nu ilsknade han till och ville häkta sin finansminister på stående fot, men blev avrådd härifrån av drottningen. Den stormrike Fouquet fick sålunda en galgenfrist på några dagar, men sedan »åkte han in», som det heter, och fick aldrig återse sitt underbara slott. Kungens egen hovhållning kostade det franska folket omkring 20 000 000 francs per år — så landets finansminister hade det nog inte så lätt heller.

Men för att återgå till det postala, så hade jag ju för en stund sedan Napoleon på tråden, och i och med honom och hans inträde på skådebanan blev det en hektisk tid igen för postmyndigheterna. Han beordrade fältpostkontor på alla olika krigsskådeplatser, och de voro sannerligen icke få. En av deras stämplar är ur svensk synpunkt mycket intressant. Den är åsatt ett brev med en rak Stockholmsstämpel, adresserat till Bordeaux. Detta brev censurerades av de franska ockupationsmyndigheterna i Tyskland och stämplades med den franska krigspoststämpeln »No 13 Armée d'Allemagne» innan det vidarebefordrades. Jag skulle våga tro att detta brev är ett av de första censurbreven i världen.

Det skulle föra alldeles för långt att räkna upp alla de krigspoststämplar, som kom till användning under Napoleon-krigen, ty — som sagt — Napoleon färdades vida omkring. Bland dessa poststämplar, som ju är mer eller mindre sällsynta, vill jag nämna »ARM. DU RHIN», »ARMÉE DE CONTY», ARMÉE DU ROY», »ARMÉE DU B. RHIN», »ARMÉE DE CORSE», »ARMÉE DU DANUBE», »ARMÉE

DE L'OCEAN», »ARMÉE DES PYRENÉES OCCIDENTAL.» och dito »ORIENTAL.» etc., etc. Ävenså hade Napoleon ett postkontor i Rom, »BUREAU FRANÇAIS A ROME», och ett par av de enligt min åsikt mera originella, var de som kom till användning inom besegrade områden och löd: »LES PAYS CONQUIS», eller de som användes i de områden Napoleon benämnde Illyriens och Etruskernas riken, alltså de erövrade områden som senare kallades Bosnien och Herzegovina. Napoleon älskade tydligen att kalla sin syster drottning av Holland, vilket land utan hämningar ockuperades av högst densamme. Hon fick eget postkontor till sitt förfogande och med följande stämpel »Maison de la Reine Hortense». Så blev ju även Napoleons saga all, men en sak är säker: Han satte postmyndigheterna på hårda prov.

Efter diverse mellanstick på tronen, ganska ointressanta ur postal synpunkt, är vi framme vid Napoleon III, Frankrikes siste kejsare. Han hade också en viss svaghet för postkontor och poststämplar. Hans hov var välförsett, till och med hans hovfunktionärer hade egna poststämplar, t. ex. »CHAMBELLAN DE L'EMPEREUR».

Med raska steg närma vi oss nu en ny och ur postal synpunkt oerhört intressant period i Frankrikes historia. Åter hade krigsgudinnan trätt fram i all sin fruktansvärda verklighet. Det tysk-franska kriget stod för dörren. Spänningen mellan de båda länderna hade börjat antaga irriterade former, nålsting gavs och togs mellan respektive länder, och på sensommaren 1870 var kriget ett faktum. Den s. k. krigslyckan var från början med tyskarna, vid Sedan blev den franska armén grundligt slagen. Den 1 september kapitulerade det franska överkommandot med kejsaren i spetsen, men trots detta fortsatte fransmännen motståndet. Gambetta organiserade i all hast nya truppförband, kejsarens avsättning proklamerades. Tyskarna fortsatte med stormsteg på väg mot Paris, och snart var staden och fästningen Metz omringad — och belägrad — och några dagar senare delade Paris samma öde. Inom både Metz och Paris var den första av alla brännande frågor, vid sidan av försvaret, att komma i kontakt med yttervärlden. »Nöden är uppfinningarnas moder» och sällan har väl detta ordspråk efter inledande motgångar mer besannats än här. Både Metz och Paris var hermetiskt inneslutna, och alla försök från de belägrades sida att genom utbrytning få meddelanden befordrade misslyckades kapitalt. Försök gjordes att genom små metalltuber som placerades i Meuse och Seine nå yttervärlden. De blev dock resultatlösa, liksom de försök som senare gjordes i den vägen att från Moulins sur Allier komma i förbindelse med Paris. Man inneslöt den

korrespondens, som samlades i Moulins sur Allier, i cylindriska tennbehållare, dessa fördes så nära Paris som möjligt, till den preussiska belägringens gräns och placerades där i Seine i hopp om att strömmen skulle föra dem till Paris där de skulle uppfångas av särskilda nät. Efter ett meddelande från postdirektionen provades denna möjlighet ut den 4 jan. 1871. Breven skulle adresseras till Paris, över Moulins sur Allier, och frankeras med 1 fr. (portot för vanliga brev var då 20 c.). Skillnaden på 80 centimes skulle tillfalla uppfinnarna. Försöket ledde dock ej till några resultat, inte en enda av dessa behållare nådde Paris under belägringen, då de sjönk till botten eller hindrades av vattenväxter. Vissa av dem har senare upphittats, dels vid muddringsarbeten, och dels under den stora översvämningen 1910.

Befälhavaren på fästningen i Metz gav order om försök att nå yttervärlden med pappersdrakar, och den som befanns lämpligast för uppdraget var en apotekare vars namn var Papillon, därav benämningen »papillons de Metz», dvs. fjärilar från Metz, på drakarna. Nog av, Papillon gick till verket. Drakarna kunde medföra buntar med mycket små och tunna brev, första tiden endast officiella, senare även från allmänheten. På luftfärden medföljde en sträng order att upphittaren omedelbart skulle vidarebefordra breven till närmaste postanstalt. Det var ett trettiotal dylika drakar som avsändes, men då en del hamnade bakom fiendens linjer, några i otillgängliga skogsområden, och åter andra i havet, så förstår man att ej många dylika brev finnas bevarade åt eftervärlden. Även i Paris gjordes försök med pappersdrakar och även med obemannade ballonger, vilka kallades »Ballons libres».

De berömda aeronauterna Camille d'Artois, Tissandier och Yon hade tidigare gjort publika ballonguppstigningar och hade ett par färdiga ballonger, som utrustades för postverkets räkning. De första försöken med pappersdrakarna var ju ej vidare lyckade, ingen visste ju var de hamnade. Generalpostdirektören Rampont arbetade med stor skicklighet och outtröttlig energi för att organisera ballongposten. Material till nya ballonger fanns, och verkstäderna för tillverkningen förlades till Nord- och Orléans-bangårdarna. Ytterligare ballongförare tränades, utrustades och noggranna instruktioner utarbetades. Breven som skulle befordras fick ej väga över 3 gram. I början, dvs. med de tre första ballongerna, Le Neptun 23.9, La Ville de Florence 25.9, Les Etats Unis 29.9. 1870 kunde brev befordras utan åsatta frankotecken. Breven fick lösas av adressaterna. Även miniatyrtidningar framställdes så småningom och befordrades som brev. Den mest bekanta är »Gazette des

PAR BALLON LIBRE Brev med ballong utan förare.

Absents», som utkom varje onsdag och fredag ända till krigets slut. »Dépêche Ballon» utkom med 27, »Le Soir» och »Le Journal Poste» med 17, »Echo des Etrangers» med 5, »La Cloche» med 2 och »Le Montgolfier» med 1 nummer. »Agence Havas» utsände tidningar med både fransk och tysk text. Det egendomliga var emellertid att varken post eller tidningar censurerades, inte ens om de hamnade bakom fiendens linjer. Det gick alltså bra att sända post och tidningar till hela världen, även till fiendelandet Tyskland. Efter någon tid började ballongerna medföra passagerare, dock högst två eller tre.

För att undgå fiendens kulor måste ballongerna omedelbart efter starten stiga till över 1 000 meter. Den första ballongen som flög över fiendens linjer och landade välbehållen i Dreux, fördes av Tissandier. Den medförde omkring 30 000 försändelser. Postmästaren på platsen föll nästan i extas då han fick taga hand om postsäckarna och utropade: »Där ligger inför mina ögon 30 000 försändelser från vårt kära Paris, lika många familjer vill tacka ballongföraren som högt över molnen bragt dem underrättelser från de belägrade. Vilka glädjetårar skall det

icke utlösa när de alla fått sina brev, vilka romaner, vilka historier rymmer de ej, vilka tragedier finnes icke inneslutna i postsäckarnas grova omhöljen».

Ja, så fortgick transporterna per ballong under hela belägringstiden ända fram till slutet av januari 1871. Inalles var det ej mindre än 67 ballonger som startade sina riskfulla färder. De flesta lyckades med sin svåra uppgift, men i en del fall förde vinden dem in i av fienden besatta områden, och några fördes ut i engelska kanalen och försvann där.

En av ballongerna, »La Ville d'Orléans», som startade den 24 nov. 1870, hamnade i Norge efter en lång och äventyrlig färd. När ballongen närmade sig norska kusten kastade förarna ut en postsäck i havet. Den observerades av några fiskare som tog hand om den och förde den i land och till närmaste postkontor. Denna post fördes senare till London varifrån breven befordrades till adressaterna. Men ballongen fortsatte något lättad in över land, och när den närmade sig »Lifjeld» och tog törn där, hoppade piloterna ur, och ballongen fortsatte och landade vid »Krodsherred» några mil norr om Oslo — eller Kristiania som staden då hette. Men piloterna, som inte hade en aning om var de hamnat, plumsade i snön nedför fjällsidan tills de fick se ett hus, vilket de emellertid fann tomt. Här fanns lite norskt tunnbröd, som de uthungrade läto sig väl smaka. Efter en stund hörde de röster, och i tanke att det kunde vara rövare, drog de sina knivar och trädde ut, beredda till strid. Då de såg två norska skogshuggares vänliga anleten och deras kraftiga yxor föll de på knä i snön och lämnade sina knivar. De båda norrmännen tog dem med sig på sin släde ned till bebodda platser och i synnerhet hos direktören för Gullnes kopparverk blev de synnerligen väl mottagna, och där kunde aeronauterna berätta sin äventyrliga historia.

Så gick färden från Selfjord till Kongsberg och Hokksund, där de fick mottaga de första hedersbevisningarna och så till Drammen där en stor fest blev arrangerad till deras ära i St. Olavsklubben, där över 300 personer samlats och där hantverksföreningens sångkör sjöng »Brudfärden i Hardanger». Sedan sjöngs Marseljäsen unisont. Under färden till Oslo fortsatte hyllningarna och vid ankomsten till huvudstaden färdades de i kortege på »Carl Johann» och hyllningsropen skallade från oöverskådliga folkmassor. De fick ej heller avresa förrän de deltagit i en stor bankett med 900 deltagare i Frimurarlogens stora sal. Där upplästes en prolog av Jonas Lie, och festtalet hölls av Björnstjerne Björnsson, som redan i början bringade feststämningen till sin höjdpunkt: »Liksom ballongen var uppstigen från Paris i nödens och trångmålens stund och hade

Brev som expedierats från Moulin sur Alliers och sänts i metalltub på eller under Seinen

dumpit ner bland norska fjäll, så hade det ofta hänt att när Frankrike var i nöd, så hade det sänt ut stora frälsande idéer, som också hade törnat mot våra fjäll och därefter slagit rot i landet». Så spelades och sjöngs »Mourir pour la patrie», och sedan avslutades den storslagna festen med tal av aeronauten Rolier. Kort därefter reste de båda fransmännen hem.

När ballongen uppe på Lifjeld hade blivit befriad från den belastning, som de båda aeronauterna utgjorde, steg den raskt till stor höjd och gick några timmar senare ner på ett gärde i bygden Krodsherred, där den väckte ett väldigt uppseende. Folk hade ju knappt hört talas om en luftballong, ännu mindre sett en dylik. Bygdens befolkning strömmade till och den franska representationen i Kristiania (Oslo) blev underrättad och brevduvorna och posten tillvaratogs. Brevduvorna träffade aeronauterna åter igen på hotellrummet i Oslo, de sändes dit i sina burar från landningsplatsen i Krodsherred. De hemliga meddelanden som fanns med i bagaget telegraferades till regeringsdelegationen i Tours, och

Ballongbrev adresserat till Sverige. Endast 6 ex kända

Brev som sänts med ballongen »La Ville d'Orléans», vilken hamnade i Norge
På bilden synes också en medalj som slogs i Norge av metall från ballongen

den post som tillvaratogs expedierades till London f. v. b. till adressaterna. Ballongen med gondol, släplinor och apparater blev av franska staten överlämnad som gåva till universitetet i Kristiania samt deponerades på Norsk Teknisk Museum på Bygdö, där den sedan dess visas för allmänheten.

De brevduvor som ovan omtalats och som medfördes med La Ville d'Orléans ingick i den organisation av duvpost som redan existerade. Postbefordran med ballonger från Paris fungerade ju perfekt, men det gällde ju för den belägrade staden att få nyheter utifrån, och då kom brevduvorna till hjälp. Den befordran med brevduvor, som kom till stånd under belägringen är utan tvekan den mest remarkabla som någonsin existerat.

Service des DÉPÊCHES PAR PIGEONS VOYAGEURS organisé par

M. STÉENACKERS, DIRECTEUR GÉNÉRAL DES TÉLÉGRAPHES ET DES POSTES

A M. MERCADIER, rue de Grenelle-Saint-Germain, N° 103, Paris.

Tours, le 28 novembre 1870

Dép. off. 2e Série. N° 22

Pour copie
L'Inspecteur
de Lafitte

Brev som sänts med duvor från Tours till Paris

N° 332. 1re Année. — Le Numéro : 10 cent. — Départements et Genève, le double de fr : 15 cent. — Samedi 29 Novembre 1870.

LOUIS ULBACH

LA CLOCHE

Nouvelles de Tours

JOURNAUX ANGLAIS

Çà et Là

JOURNAL DU SIÈGE

L'INTERVENTION DE L'ANGLETERRE

Impressions d'un Garde national

NOUVELLES DU MIDI

DÉPÊCHES PRUSSIENNES

DÉPÊCHES DE LE GENERAL DUTRE

Miniatyrtidningen »La Cloche» utkom endast i två nummer, den 26 och den 30 november 1870 Detta är första numret som emellertid är feldaterat med 29 i st f 26

Det dröjde inte länge förrän post med duvor kunde sändas till Paris från Tours. Där befann sig då M. Steenackers — den berömdaste och skickligaste fotografen i huvudstaden — och han hade med sig apparater för fotografering och mikroskopisk förminskning av de brev som skulle sändas. I början var myndigheterna mycket tveksamma om de skulle våga ansträngа duvorna med även privata brev, utan ville begränsa trafiken till endast officiella. Sedan medgav man emellertid att även privatbrev fick sändas med duvposten. De första breven som sändes skrevs med minutiöst liten stil på tunt papper, men Steenackers metod med fotografisk förminskning gjorde utskrivningen med liten stil onödig. Förminskningen var så kraftig att texten var omöjlig att läsa med blotta ögat. Breven rullades och lades in i små lätta metalltuber, som fästes med en vaxad silkestråd under duvornas vingar. Som ett apropå kan här nämnas, att en tub som preparerades för avsändning den 28 jan. 1871 innehöll 18 små filmer (16 privata och 2 officiella), med icke mindre än 40 400 ord. När duvorna anlände till duvslaget i Paris, sändes breven ned till en av postens lokaler, som förfogade över en förstoringsapparat, en s. k. Laterna Magica, och här uppförstorades de och vidarebefordrades till adressaterna.

Med tanke på de risker som duvorna utsattes för under färden, dels rovfåglar och dels preussarnas kulor, så är det förvånadsvärt, att så många duvor lyckades komma fram och avlämna sin dyrbara last.

Som ett annat apropå kan till slut nämnas att kineserna begagnade brevduvor långt före vår tideräkning för att skrämma bort rovfåglar med. För detta ändamål fästes små klockor — eller visselpipor — under duvornas vingar, och dessa bar ibland inskriften »må gynnsamma vindar följa dig». Araberna drev brevduveposten till sin höjd redan under 700-talet e. Kr. Denna konst i likhet med så många andra lärde sedan korsfararna av araberna — och tog med sig till Europa.

Det skulle föra alldeles för långt om här skulle relateras alla de tacksamhetens ord fransmännen fällde när det gällde brevduvorna, men ett är säkert omvittnat, nämligen att duvposten var en av de få tröstegrunderna under den svåra tid fransmännen genomlevde under tiden sept. 1870 till febr. 1871.